

вихорістання. Ведемо мову про "оживлення", введення в систему ціннісних орієнтацій суспільства морально-етичних норм і духовних цінностей національної культури - тільки за цієї умови відбувається самоідентифікація нації, цивілізаційне інтегрування в певну культурну та політичну єдність і цілісність.

Ця ідеологія державотворення не запрацює, якщо не буде послідовною, цілеспрямованою державна політика щодо збереження духовності, національної ідентичності, інтелектуального потенціалу, духовного і культурного відродження українського народу. Адже українська національна ідея, яка, заслуговує на державну увагу, має базуватися на глибоких історичних традиціях і стверджуватися "розвиненою економікою, досягненнями в культурі, в науці, надійними гарантіями прав і свобод людини".

Оскільки "саме самостійна незалежна Україна - сьогодні оптимальна форма самовиживання її народу", то формування державницького світогляду, нової системи ціннісних орієнтацій українського народу, ядром якої є національна ідея, багато в чому залежить і від вчених - гуманітаріїв України.

НАЦІОНАЛЬНА НАУКА ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН

Саган Г.В.

Перш ніж говорити про національну науку як специфічний феномен з'ясуємо суть науки як явища загалом. Відзначимо, що наука є одним із найскладніших явищ суспільного життя. Комплексне її розуміння ускладнює той факт, що наука структурно надзвичайно складна, поліфункціональна, історично мінлива, багатьма своїми гранями входить в ту чи іншу сферу суспільного життя. Відтак вона постає як надзвичайно багатоплановий суспільний феномен. Це породжує певні труднощі у виробленні загального її визначення. Як справедливо зазначив Г. Волков, "немає нічого простішого, ніж дати визначення якому-небудь явищу, коли вся справа лише у формулюванні. І немає нічого складнішого від того, коли мова йде про схоплення в концентрованому вигляді саму суть досліджуваного об'єкту" (Волков Г.В. Истоки и горизонты прогресса. - М., 1976. - С.140). При цьому, звичайно, чим складнішим є досліджуване явище, тим важче дати його визначення. До числа таких важких об'єктів відноситься, без сумніву, й наука. Цікаві міркування в контексті цього висловив англійський вчений Дж. Бернал. Будь-яка спроба дати визначення науки, - зазначав він, - може відтворити більше чи менше один із її аспектів, і часто другорядних, що вже існували в якийсь із періодів її розвитку.... Тому дати визначення науки взагалі неможливо. Відтак єдиним способом вираження суті

науки "повинне бути просторове і розгорнуте її описання" (Бернал Джон. Наука в історії общества. - М., 1956. - С.17-18). Незважаючи на всі ці труднощі і визнаючи феномен науки як реальність, все одно прагнуть пізнати її сутність як цілісного суспільного явища.

Історично першою дефініцією науки було її витлумачення як особливої форми знання. Таке розуміння науки прослідковується у давньогрецьких мислителів Платона і Арістотеля. В подальшому, на наш погляд, інтерес до розуміння суті явища науки на деякий час зникає. Звичайно, це не означає, що наука призупинилась у своєму розвитку, але знання про неї водночас не розвивалися. Найбільш ґрунтовно підійшов до цієї проблеми у своїх працях І.Кант. Досліджуючи те, чим відрізняється наукове знання від буденного, філософ прийшов до висновку, що "всьяке вчення, якщо воно постає як система, тобто як деяка упорядкована відповідно до принципів сукупність пізнання, називається наукою" (Кант І. Соч. В 6-ти т. - М., 1966. - Т.6. - С.56). Таким чином, з часом в наукознавстві утверджується погляд на науку як на особливу форму знання, тобто як на особливу форму суспільної свідомості, що за своєю суттю є складним і постійно змінюваним феноменом.

За умов розвитку науково-технічної революції більше розвиваються індустріальні, тобто прикладні форми наукового знання. Як наслідок цього в літературі починає формуватися новий напрямок у витлумаченні поняття "наука". Вона інтерпретується вже як специфічна форма діяльності суспільства з виробництва наукового знання. Третій напрямок у підході до визначення поняття наука з'являється на початку п'ятдесятих років нашого століття. Він зводиться до твердження, що наука - це і процес виробництва знання і сама сукупність вироблених знань. Але не просто знань, а таких, що перевірені практикою і постають як об'єктивна істина. Майже таке ж розуміння науки збереглося і до наших днів. При цьому, говорячи про науку як безпосередню продуктивну силу, звертають увагу на оречевлену форму її існування.

Таким чином, науку слід розглядати у трьох відносно самостійних аспектах: перший - наука є особливий вид здобутого знання; другий - наука є діяльність з виробництва цього знання; третій - наука є системою спеціальних установ, що керують науковою діяльністю. При цьому визнається, що всі три аспекти розгляду науки є однопорядковими, тобто мають однакове значення в розумінні її суті.

Наступним кроком у з'ясуванні суті феномену науки є аналіз такого її різновиду як національна наука. Нас же, як дослідника, при цьому цікавить взагалі феномен української науки. Насамперед визначимо те, що об'єктивно наука, якщо вона постає як істинне знання мала б бути звільненою від всіляких нашарувань та впливів

політики, державної ідеології, тобто якихось суб'єктивних чинників, що впливають на процес її розвитку. Але, як би там не було, на характер розвитку науки впливають умови її буття, здатність певної нації до того чи іншого виду наукової діяльності, а також ті конкретно-історичні процеси, які можуть давати певні замовлення на наукові пошуки тощо. Ці фактори справляють значний вплив на становлення науки в кожній країні, зокрема вони впливали на розвиток науки й в Україні. Відтак ми можемо говорити про наповненість поняття "національна наука" реальним змістом. Інша справа, як національний аспект в кожному конкретному випадку позначився на процесі становлення і розвитку науки. При цьому важливим є те, щоб державні діячі, від яких залежить доля науки, пам'ятали, що рівень розвитку і стан науки в їхніх країнах - це престиж нації і їхньої держави на міжнародній арені.

Наука - це насамперед система об'єктивних, перевічених практикою знань. Як такі, вони за своїм змістом є загальнолюдським здобутком. Певну суспільну оціночність мають такі її складові як науковий пошук, організація і слугування. Саме тут наука здобуває риси національного феномену. По-перше, у своєму галузевому вираженні вона розвивається під впливом суспільних потреб, а вони в кожній нації в силу особливостей її природного, історичного й духовного буття, специфіки ментальності і традицій свої. Так, на відміну, скажімо, від німецької філософії українська філософія не вилілася в широкі абстрактні конструкти, розвивалася в контексті різновидів української суспільної думки, де й зазнала певною мірою своє вираження така її риса як кордоцентричність. По-друге, історичне буття нації визначає сфери наукової діяльності її мислячих репрезентів.

Відтак вікова колоніальна залежність українського народу актуалізувала в його суспільній думці проблему національного й релігійного. Останнє при цьому розглядалося як можливий засіб досягнення національного незалежнення. Умови буття нашого народу зумовили також домінуючу антеїстичність природничої сфери наукового пізнання і домінування в структурі наукового знання взагалі гуманітарної зорієнтованості.

Таке розуміння національної природи науки не повинне якимсь чином негативно відбитися на організації й функціонуванні науки, зокрема спілкуванні вчених різних національностей. Для науки, як світової системи, зовсім не важливо, хто зробив внесок і примножив обсяг її знань. Але для окремої держави, а скоріше певні нації (оскільки нинішні держави в переважній більшості є багатонаціональними) важливим є те, хто кинув ще одну "зернину знання" у світову корзину науки. Адже це працює на світовий імідж нації чи держави. Ще і ще раз ми підтверджуємо ту позицію, що наука,

незважаючи ні на що, сягає вселюдського масштабу. У даному випадку мається на увазі скоріше не поширеність науки як процесу діяльності по всій планеті, а її функціональна в суспільстві значимість. Про її вселюдськість засвідчують також постійні творчі стосунки між однопрофільними вченими, обмін науковою інформацією тощо. Відзначимо те, що наука повноцінно живе й розвивається лише у міжнародному середовищі на основі світової пошукової кооперації. При цьому не істотними є національні, політичні чи якісь інші фактори.

Дж. Бернал слушно відзначив, що істотним для науки є "наукове спілкування". Саме в ньому слід шукати успіху і нашої української науки. Створена комуністичним режимом замкненість радянської науки, коли вона змушена була "варитися у власному соці", негативно відбилася й на українській науці як одній із її складових. Наука, яка прагне до прогресу, має організовувати свою роботу саме на міжнародному рівні співпраці. І це зумовлюється не якимись зручностями, а дією економічних чинників, перевагою колективних інтелектуальних зусиль.

Дослідження минулого української науки засвідчило, що міжнародна співпраця почалася з кінця XVIII ст. Але першою міжнаціональною справою нашої науки був запропонований у 1828 році Бесселем проект із створення атласу зоряного неба. Проте безпосередні міжнародні контакти між окремими вченими та науковими інституціями були порушені з поділом світу на дві системи, їх військовим протистоянням і прагненням теоретичного обґрунтування неспроможності протилежної системи як суспільного устрою. Наукове життя стало складнішим як в межах однієї держави, так і в міжнародному плані. З'явилися наукові секрети, наукові здобутки стали товаром. Поруч з цим широке визнання практичної цінності науки у багатьох галузях національної економіки, оборони, політики породило зовсім нову ситуацію у фінансуванні наукових розробок. Постійно зростаючі витрати на науку тепер могли бути профінансовані тільки із національних бюджетів, а вони були обмежені. Але, незважаючи на ці труднощі, кожна країна прагнула презентувати свою національну науку на міжнародній арені, оскільки це було певною мірою вигідно: досягнення науки значно підносило її національний престиж, наукова співпраця сприяла політичній співпраці, створювалися умови економити кошти національних бюджетів.

Таким чином, наука за своєю природою є вищою не лише географічних, а й політичних чи ідеологічних кордонів. Все це ще раз засвідчує необхідність існування налагодженого міжнародного співробітництва вчених всього світу.

Дослідження минулого української науки засвідчило, що

міжнародна співпраця її почалася ще з кінця XVIII ст. Але першою міжнаціональною справою нашої науки був запропонований у 1828 році Бесселем проєкт із створення атласу зоряного неба.

Своєрідний характер мало наукове спілкування, скоріше інтеграція української науки у світову в міжвоєнний період (1918-1939 рр.). Процеси та події в сфері нашої науки цього відрізка часу мали таку вагу, що слугують підставою висновку, що українська національна наука формувалась як міжнародно значущий духовний феномен саме в цей період. Значною мірою цьому сприяло міжнародне спілкування українських науковців.

Насамперед зазначимо, що українська наука мала тоді три свої центри - радянська наука, західно-українська та українська емігрантська наука. Розпорошеність українських інтелектуальних сил вимагало від науковців тісного контакту як між собою, так і з іноземними науковцями. Відсутність спілкування могла призвести до загибелі української науки або ж простої загубленості її у світовому інтелектуальному полі. У такій ситуації трохи легше було українській еміграційній науці, представники якої, попри економічні труднощі, не зазнавали такого ідеологічного тиску, як скажімо західно-українська наука зі сторони Польщі. Тиск не припинявся і після 1939 року, коли ця наука набула статусу радянської. На долю науковців випали і репресії, і голод, і розруха, і найжахливіші прояви тоталітаризму. І лише національний дух, відданість справі української національної ідеї допомогли їм не тільки пережити усі випробування долі, а й гідно репрезентувати ім'я української науки на міжнародній арені.

Певною мірою стан справ у міжвоєнній українській науці з її проблемами перегукується із станом її сьогодення. Нині не менш важливо знайти шляхи їх вирішення. Можливо ще, одним із способів покращення становища науки у будь-якому суспільстві у будь-який час було б створення навколо науки певної захисної аури. Роль останньої може зіграти власна національна ідеологія науки, яка б захищала інтереси науковців країни, їх традиції, професійні інтереси та потреби.

В ідеології науки можна виділити дві взаємозв'язані функції зовнішню і внутрішню. Зовнішня функція обумовлена необхідністю захисту корпоративних інтересів наукового співтовариства і поєднана з обґрунтуванням суспільної користі науки, прав і традицій вчених.

Внутрішня функція зорієнтована на регулюванні відносин у самому науковому співтоваристві, забезпеченні загального порядку в функціонуванні "храму науки". І навіть в цьому плані наука повинна бути єдиною у загальнонародному масштабі, повинна долати будь-які кордони заради прогресу і вирішення всіх проблем людства.